

Pisteen käyttö lyhenteissä

Jouko Vesikansa

Aluksi lyhennetyypeille ehdottamani nimistö:

1. Suuraakkoslyhenteet.

2. Pienaakkoslyhenteet:

— *supistelyhenteet*, jotka käsittävät sanan ensimmäisen ja viimeiset kirjaimet yhteen kirjoitettuina, esim. *hra* (= herra), *pnä* (= päivänä);

— *katkolyhenteet*, jotka on muodostettu katkaisemalla sana, esim. *maist.* (= maisteri), *apul.* (= apulainen), *käsir.* (= käsiraha), *kansaned.* (= kansanedustaja);

— *alkukirjainlyhenteet*, jotka käsittävät vain sanan alkukirjaimen, esim. *n* (= noin, netto, nominatiivi), *s* (= sivu, sivulla, syntynyt, syntyään, substantiivi);

— *koostelyhenteet*, jotka koostuvat sanan ensimmäisestä ja yhdestä tai kahdesta sen sisäisestä kirjaimesta taikka sanaliiton sanojen ensimmäisistä kirjaimista, esim. *ks* (= katso), *oy* (= osakeyhtiö), *lvv* (= liikevaihtovero), *tk* (= tätä kuuta), *yms* (= ynnä muuta sellaista):

Suuraakkoslyhenteet ovat lähinnä kah-
ta jälkimmäistä tyyppiä.

Kieliopissa ja -oppaissa tähän asti esitettyjen sääntöjen mukaan pois jätettyä sanan osaa vastaa lyhenteissä yleensä piste. Sitä kuitenkin ei käytetä seuraavissa tapauksissa:

1. Supistelyhenteissä. Ks edeltä.

2. Lomake- yms käyttöön hyväksytyissä viikonpäivien lyhenteissä *su*, *ma*, *ti*, *ke*, *to*, *pe*, *la*.

3. Mittojen ja rahayksiköiden lyhenteissä. Ne tavallaan käsitetäänkin symbolisiksi merkeiksi, tunnuksiksi. Esim. *a* (= aari, aaria), *A* (= ampeeri, ampeeria), *cm* (= senttimetri, senttimetriä),

kpl (= kappale, kappaletta), *l* (= litra, litraa), *min* (= minuutti, minuuttia), *mk* (= markka, markkaa), *std* (= standardti, standarttia).

4. Latinankielisten arvosanojen lyhenteissä: *a* (= approbatur), *b* (= lubenter approbatur), *cl* ~ *c* (= cum laude approbatur), *m* (= magna cum laude approbatur), *l* (= laudatur), *i* (= improbatur).

5. Kemiallisten alkuaineiden ja yhdisteiden symbolisissa merkeissä, esim. *C* (= hiili), *Hg* (= elohopea), *H₂SO₄* (= rikkihappo).

6. Sotilaskielen lyhenteissä puolustusvoimien sisäisessä käytössä, esim. *alik* (= alikersantti), *hävlv* (= hävittäjälavue), *rjk* (= rajajääkärikomppania).

7. Suuraakkoslyhenteissä.

Pisteen poisjättö kaikista lyhenteistä on kuitenkin viime aikoina huomattavasti yleistynyt. Syynä tähän on halu säästää tilaa ja yksinkertaistaa tekstiä. Kaikki tarpeettomat merkit pyritään karsimaan. Osuutensa on myös vieraalla vaikutuksella. Esim. Ruotsissa on lyhenteiden käytössä omaksuttu pisteetön kirjoitustapa.

Kukaan ei enää kaivanne pistettä otsikoihin ja allekirjoituksiin. Nyt piste on meillä jäämässä tai jo kokonaan jäänyt pois lyhenteistä mm puoluekantaa ilmaistaessa (*k* = keskustapuoluelainen, *sd* = sosiaalidemokraatti), ilmoituksissa (*mh* = makuuhuone, *kk* = keittokomero mutta *parv.* = parveke) ja naisten neuleohjeissa (*kjs* = ketjusilmukka, *pp* = puolipylväs mutta *kav.* = kavennus), puhumattakaan nykyiseen elämänjärjestykseen olennaisesti kuuluvista lomakkeista, luetteloista ja tilastoista. Arvokkaita kustantamot ovat julkaisseet käyttöteoksia, joissa ly-

henteet ovat pisteettömiä. On ilmestynyt lähes 500-sivuinen täysin pisteetön lyhenneopaskin (30 000 lyhennettä, Otava 1970).

Halutessaan säilyttää pisteen lyhenteiden yleisenä tunnusmerkkinä kielenhuoltajat ovat vähä vähältä joutuneet antamaan periksi. Ensin poistettiin piste »kansainvälisen tavan mukaan» metrijärjestelmään kuuluvien mittojen lyhenteistä. Tämän käytännön vahvisti Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran kielivaliokunta kokouksessaan 9.12.1937.¹ Kaikkien muiden mittojen, myös rahayksikköjen, lyhenteisiin suositettiin pistettä. Asiasta Virittäjässä 1938 julkaistussa selostuksessa on kuitenkin toimituksen lisäys: »Valtioneuvosto on tammikuussa 1938 määrännyt, että Suomen markan virallisenä lyhennyksenä on oleva *mk* ja pennin lyhennyksenä *p* (kumpikin pisteettömänä). Mielestämmme on syytä, vastoin edellä selostettua SKS:n kielivaliokunnan kantaa, hyväksyä valtioneuvoston määräämät pisteettömät lyhennykset *mk* ja *p* yksinomaisiksi epävirallisessakin käytössä.» (Virittäjä 1938 s. 142—143.)

Markan vanavedessä seurasivat muut rahayksiköt. Esityksessään, jota kielivaliokunta 18.5.1945 »asettui pääkohdissa kannattamaan», Aarni Penttilä sanoo: »Tämä tapa on leviämässä muidenkin rahayksikköiden nimien, jopa muutamien muidenkin nimitysten lyhennyksiin» (*Rkr* = Ruotsin kruunu, *Rfr* = Ranskan frangi, *rpl* = rupla). Selvitykseen liittyvässä lyhenneluettelossa Penttilä mainitsee pisteettömät lyhenteet sulkeissa pisteellisten rinnalla (Virittäjä 1945 s 619—626), päinvastoin kuin 1957 ilmestyneessä Suomen kieliopissaan (s. 54).

Suomen Standardisoimislautakunta oli suositannut jo 28.12.1933 päiväämissään standardeissa kaikkien mittojen lyhenteisiin pisteettömyyttä (A.I. 11 ja 12, C.I.5). Suomen Akatemian kielilauta-

kunta, SKS:n kielivaliokunnan seuraaja, otti asian kouluhallituksen tiedustelun johdosta 19.9.1949 käsiteltäväkseen ja katsoi — vihdoin — aiheelliseksi yhtyä standardisoimislautakuntaan. »Kielilautakunta piti mahdollisena tässä omaksua saman kannan.» Siis esim.: *s* (= sekunti), *min* (= minuutti), *vrk* (= vuorokausi), *kk* (= kuukausi), *kpl* (= kappale), *tus* (= tusina), *ark* (= arkki). (Virittäjä 1950 s. 199—200.)

Pisteellisiksi jäivät enää mittoina käytettävien epätäsmällisten yksikköjen lyhenteet (*kkp.* = kahvikupillinen, kahvikupillista, *ltk.* = laatikko, laaiukkoa, *pak.* = paketti, pakettia, *tl.* = teelusikallinen, teelusikallista jne). Viime syksynä 13.9.1976 niistäkin lopulta pudotettiin piste pois. Pudottajana oli edempänä puheeksi tulevan alustuksen perusteella Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen suomen kielen lautakunta. Jo 1960-luvulla oli kielitoimiston puhelinneuvoja Paula Vuorela yhdenmukaisuuden vuoksi suositannut kyseisiin tapauksiin pisteettömyyttä.

Lomake- yms. käyttöön on hyväksytty pisteettömät viikonpäivien lyhenteet *su*, *ma*, *ti*, *ke*, *to*, *pe*, *la* (jo E. A. Saarimaan Kielenoppaan 1. painoksessa 1947, s. 115—118). Virittäjässä 1945 Aarni Penttilän esityksen pohjalta julkaistussa SKS:n kielivaliokunnan työjaoston yhdesä hänen kanssaan viimeistelemässä lyhenneluettelossa kyseiset lyhenteet ovat vielä pisteellisiä (s. 624—626).

Kaikessa hiljaisuudessa ovat välipisteet karisseet sellaisista lyhenteistä kuin *jne*, *mm*, *ns*, *tk*, *tms*, *ym*, *yms*, vieläpä *eKr*, *jKr*, jotka esim. M. Airilan Suomenkielen oikeinkirjoitusopin 6. painoksessa 1936 neuvotaan yhä kirjoittamaan *m.m.*, *n.s.*, *y.m.s.* jne (s. 37—38). Tosin jo Cannelinin Kielioppaan 1. painoksessa 1916 esitetään vaihtoehdot *mm.* ~ *m.m.*, *ns.* ~ *n.s.*, *oy.* ~ *o.y.*, *yms.* ~ *y.m.s.* jne, mainitussa järjestyksessä, vain edellinen kursivoituna

¹ K. Cannelinin Kielioppaassa »metrilliset mittarinimitykset» on lyhennetty pisteettä jo 1916 ilmestyneestä 1. painoksesta alkaen (s. 154).

(s. 153—154). Mielenkiintoista on todeta, että vaikka Virittäjän sisällysluettelossa 1934—1947 on otsikkona »Suomea y.m. kieliä koskevaa» ja vasta 1948 »Suomea y.m. kieliä koskevaa», jo 1932 ja 1933 lyhenne *ym.* esiintyy otsikossa välipisteetömänä. Aavustuslähtökö?

Kehitys on siis lyhenteiden merkinnässä vienyt verkkaisesti mutta vääjäämättömästi pisteettömyyttä kohti. Käytäntö on kuitenkin edennyt pitemmin askelin kuin jäljessä tulevat kielenhuoltajat. Kyse ei ole suuraakkoslyhenteistä: ne kirjoitetaan yksimielisesti miltei poikkeuksetta pisteettöminä. Ongelma koskee pienzaakkoslyhenteitä.

Viimeisen kerran Suomen Akatemian kielilautakunta käsiteli lyhenteitä 9.12.1968 Aarni Penttilän selvityksen pohjalta. Penttilä ehdotti, että loppupiste jätettäisiin pois »kaikissa niissä tapauksissa, joissa lyhenteeseen kuuluu ainoastaan konsonantinmerkkejä taikka ne vokaalinmerkkejäkin sisältävinä ovat mahdottomat luettaviksi tavallisten lukusääntöjen mukaan», siis esim. *kl* (= kevätlukukausi), *lvv* (= liikevaihtovero), *mrd* (= miljardi), *pjoht* (= puheenjohtaja), *tms* (= tai muuta sellaista), *Vl* (= Vaasan lääninä). Kielilautakunta ei pitänyt uudistusta suotavana. Se olisi lautakunnan mielestä saattanut toisiinsa rinnastuvat lyhenteet eri asemaan — *jne* ja *ym.*, *pv* (= pienviljelijä) ja *ins.* (= insinööri) — ja lisäksi olisi ollut tulkinnanvaraista, mitkä lyhenteet ovat »mahdottomat luettaviksi tavallisten lukusääntöjen mukaan». (Virittäjä 1969 s. 96—100.)

Ajastaan jälkeen jääneiden lyhentämissääntöjen tarkistamiseksi tein puolestani alustuksen Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen suomen kielen lautakuntaa varten. Lautakunta, joka on kielilautakunnan työn jatkaja, otti asian käsiteltäväksi ensimmäisessä kokouksessaan 13.9.1976. Toistamiseen asiaa pohdittiin 8.11.1976, jotta kahden ensimmäisestä kokouksesta poissa olleen jäsenen »kanta tulisi kuuluksi». Seitsemänliuskaisen alustuksenä ytimenä oli, että piste kielenkäytössä jo sel-

västi vallitsevan tendenssin mukaan poistettaisiin kaikista pienzaakkosin kirjoitettavista kooste- ja alkukirjainlyhenteistä mutta säilytettäisiin katkolyhenteissä. Tiivistetty sääntöehdotus: pisteellisiä ovat pienzaakkosiset katkolyhenteet, pisteettömiä kaikki muut, sekä pieneittä suuraakkoslyhenteet.

Kokouksessa 8.11.1976 lautakunnan seitsemästä jäsenestä neljä asettui kannattamaan sääntöehdotusta, kolme vastusti sitä. Puheenjohtajan ehdotuksesta asia kuitenkin lykättiin vielä seuraavaan kokoukseen. Jo viikon päästä pidetyssä kolmannessa kokouksessa 15.11.1976 yksi jäsenistä ilmoitti muuttaneensa mieltään, ja niin äänet olivat nyt 4:3 esitettyä sääntöehdotusta vastaan. Uudistusta kannattivat yhä kielitoimiston päällikkö fil. maist. Esko Koivusalo ja suomen kielen lautakuntaan lähinnä käytännön edustajina valitut opetusneuvos, dipl.ins. Osmo Ranta ja kirjailija Arvo Salo. Hylkäävän päätöksen sanelivat lautakunnan neljä professorijäsentä.

»Asian laajuuden vuoksi» toisessa kokouksessa 8.11.1976 »päättiin kysyä vielä joidenkin kielenkäyttäjryhmien (äidinkielenopettajien, sanomalehtimiesten, kustannustoimittajien yms.) mielipidettä asiasta erityisen kyselylomakkeen välityksellä.» Näin ei tehty, vaan kysymystä pidettiin lautakunnassa jo viikon kuluttua kypsänä ratkaistavaksi. Olen sen jälkeen itse tiedustellut paitsi Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen tutkijoiden nimenomaan käytännön kielimiesten käsitystä ongelmasta ja saanut pisteettömyyslinjalle täyden kannatuksen. Uutta lyhennejärjestelmää on pidetty helpotuksena kirjallisessa viestinnässä.

Yhtenä osoituksena lyhenteistön ajanmukaistamistarpeesta on, että maamme suurimmassa päivälehdessä Helsingin Sanomissa asetettiin 1974 »yhtenäiseen käytäntöön pääsemiseksi» erityinen lyhenne-toimikunta. Se kääntyi kielitoimiston puoleen helmikuussa, mutta — näin sanotaan lyhennemoneisten alkusanoissa — »Kieli-

toimisto ei pystynyt antamaan yleisohjeita lyhenteistä, joten teimme säännöt itse». Pieniakkosiset katkolyhenteet ovat monisteessa alumpana esitetyn säännön mukaisesti pisteellisiä (*kenr., milj., pros.*), koostelyhenteet lähinnä pisteettömiä (*lp-levy, mlk* = maalaiskunta, *mrd, pts* = pitkän tähtäyksen suunnitelma, *tv*). (Moniste päivätty 21. toukokuuta 1974.)

Suomen kielen lautakunta, joka sentään hyväksyi pisteettömän kirjoitustavan ruokalusikan, kahvikupin ja muiden epä-täsmällisten mittayksiköiden lyhenteisiin (esim. *rkl* = ruokalusikallinen, ruokalusikallista), teki päätöksensä varauksen: »Erikoisaloilla voidaan alan sisäisistä lyhenteistä jättää piste pois varsinkin lomakkeissa, tilastoissa, luetteloissa ym.» Tällä lautakunta itse vesitti koko päätöksensä. Toisaalla pisteettömyyttä ei hyväksytty, toisaalla se on pakko hyväksyä. Missä kulkee raja? Käytön kahtalaisuus on sitä paitsi omiansa vain aiheuttaaman

sekaannusta.

Loppujen lopuksi sanojen lyhentämisperiaatteet eivät niinkään ole kielenhuoltokysymys vaan pikemmin ja nimenomaan tekninen kysymys samalla tavoin kuin paljon kiistaa aiheuttanut päiväysongelma. Sopii myös pohtia, kumpi painaa vaa'assa enemmän: normit vai vaikiintunut käytäntö? Ja minkä arvon voi antaa lautakunnan päätöksille, jos sen äänet tällä viikolla ovat 4:3 ja ensi viikolla 3:4, vieläpä asiasta, joka koskee kaikkia suomen kielen käyttäjiä?

Valter Tauli sanoo: suotuisimmisakaan oloissa ei »voida odottaa, että pätevät kielenhuoltajat pääsisivät yksimielisyyteen kaikissa kielen kysymyksissä. Tällaisia probleemeja ei voi ratkaista äänenenemmistöllä. — — Jos probleemeja ratkaistaan sattumoisin paikalla olevien äänenenemmistöllä, on tulos arvoton.» (Suomenkieliset Tieto-Sanommat 2/1968, s. 22—23.)

Osoite:

*Kotimaisten kielten tutkimus-
keskuksen kielitoimisto
Liisankatu 16 A 8
SF-00170 Helsinki 17*